

Ігор Пилипів

УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ТА ВАТИКАН В 20–30-Х РР. ХХ СТ.

У статті розкрито стосунки керівництва Української греко-католицької церкви з папою та апостольським престолом. Показано допомогу Ватикану українцям Галичини у міжвоєнний період.

Ключові слова: Апостольська столиця, апостольський нунцій, єпископ, Конгрегація, конкордат, митрополит, Папа, священник.

Після Першої світової війни український народ опинився в новій політичній системі координат. Непростою була політична та етноконфесійна ситуація для Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Підтримавши українські національні сили в національно-визвольній боротьбі, українсько-польській війні, УГКЦ опинилася в державі, з якою, спільно з народом, вела боротьбу за незалежність. У цій ситуації була важливі стосунки як з Апостольським престолом як верховною ієрархією, так і з Вселенською церквою. УГКЦ шукала підтримки у Ватикані для захисту інтересів українського народу в цей складний час. Важливим є цей історичний досвід на початку ХХІ ст., враховуючи міжконфесійну ситуацію в сучасній Україні.

Питання контактів УГКЦ з Ватиканом висвітлювалося переважно у богословській літературі. Найбільше про це писали митрополит А. Шептицький [22; 23; 24], єпископи Й. Коциловський [4], Г. Хомишин [12], Г. Лакота [3], які відповідно до своїх обов'язків співпрацювали з Апостольським престолом, священники та семінаристи, які навчалися у Ватикані [5; 17]. Серед науковців треба відзначити А. Великого [6], А. Гентош [9; 10; 11], П. Грицака [13], О. Красівського [19], Й. Жана [16], Г. Цвенгроша [32; 33], С. Шаха [34; 35] та інших, які розкривали окремі сторінки цих взаємин. Позитивним у цьому плані вважаємо серію Міжнародних наукових конференцій “Україна і Ватикан”, перша з яких відбулася у 2008 році [31]. У той самий час відсутні комплексні дослідження взаємин УГКЦ та Ватикану і вплив їх на становище українців Галичини у міжвоєнний період.

Метою статті є дослідження взаємин УГКЦ з Ватиканом та їх вплив на церковно-релігійне життя українців Галичини.

Після Першої світової війни, зі зникненням із політичної мапи світу Російської та Австро-Угорської імперій, Апостольська столиця здійснювала спроби налагодити відносини з новопосталими національними державами. Для поглиблення адміністративних та духовних контактів з церковними структурами Центрально-Східної Європи за ініціативою Бенедикта XV у 1917 р. були створені такі спеціальні установи, як Конгрегація для східних церков та Інститут східних студій [10, с. 19–22]. Східною Конгрегацією керував кардинал-префект, якого призначав Папа. Конгрегація східних церков здійснювала юрисдикційний нагляд над католицькими церквами східного обряду, у тому числі й над УГКЦ.

Війна, вивезення священників царською владою вглиб Росії, репресії, які вчиняла польська влада під час українсько-польської війни, завдали значної шкоди та страждань УГКЦ. Клір української церкви вважав Апостольську столицю захисником своїх прав. Віднайдені Густавом Цвенгрошем документи свідчать, що 27 грудня 1918 р. та 13 лютого 1919 р. апостольський візитатор Ахіль Ратті (майбутній Папа Пій XI) надіслав митрополитові Шептицькому, який тоді був конфінований польською владою у Львові, листи. Листи були написані від імені Папи Бенедикта XVI. Ці листи дають підставу стверджувати, що митрополит закликав Папу Бенедикта XVI винести справедливий вирок у східногалицькому питанні, висловлював тривожні зауваги та відверту критику з приводу перемир'я у війні, з якого, як відомо, польська сторона вповні скористалася [33, с. 340]. Віденський часопис “Воля” повідомляв: “У Львові заборонено церковне богослужіння та інтерновано митрополита А. Шептицького. Українське духовництво просить у папи оборони” [7, с. 36].

На початку листопада 1919 р. о. Ахіль Ратті, апостольський нунцій у Варшаві, надіслав митрополитові А. Шептицькому та єпископам Й. Коциловському й Г. Хомишину запрошення на свою єпископську консекрацію. Через неможливість виїхати до Варшави ієрархи УГКЦ доручили заступити їх о. Йосафату Жану. Під час консекрації А. Ратті, яка відбулася 28 листопада 1919 р. у варшавській катедрі Св. Яна, делегат УГКЦ зайняв місце серед польських єпископів [16, с. 131]. Увага, з якою нунцій поставився до представника галицької митрополії, була підтверджена візитом А. Ратті до нього наступного дня після урочистостей. Через деякий час нунцій звернувся до Й. Жана з проханням надсилати відгуки про його діяльність, які тоді з'являлися в українській пресі, в Апостольську столицю [37, с. 54–55].

Поїздки в Рим А. Шептицького мали не тільки значення підтримки національно-визвольної боротьби, але й через неодноразові аудієнції у папи, державного секретаря апостольського престолу й кардиналами сприяли налагодженню особистих контактів між ними.

Непогано склалися стосунки з о. Джованні Дженоккі (1860–1926), який був апостольським візитатором в Україні у 1920–1923 рр. Візитатор через політичні й військові події на українських землях був змушений від травня 1919 р. до серпня 1920 р. перебувати у Варшаві [37, с. 58]. У той час о. Дж. Дженоккі регулярно листувався з митрополитом А. Шептицьким, а також підтримував добрі стосунки з іншими греко-католицькими священиками, зокрема з о. Й. Жаном. Останній навчав апостольського візитатора української мови і студював разом з ним окремі українські літературні твори. Оцінюючи результати діяльності о. Дженоккі у Галичині, зокрема його перебування у Станіславові (10–16 березня 1923 р.), сучасний дослідник О. Єгрішій стверджує, що Апостольська столиця підтримувала позицію єпископа Григорія Хомишина щодо запровадження celibату в єпархії та зближення УГКЦ з Римо-католицькою церквою [15, с. 40].

Галицьке середовище недооцінювало позитивне ставлення о. Дж. Дженоккі до української справи. Лише наприкінці 1925 р., після смерті останнього, католицький журнал “Нива” зазначив: “Наші часописи багато кривди зробили покійному, закидаючи йому, що він не був для нас, українців, щирим. Та виявилось щось саме противного. Покійний був нашої справі щиро відданий” [8, с. 37–38].

У 1922 р. апостольський престол очолив папа Пій XI, італієць з походження Ахіль Ратті, який з 1918 р. виконував обов'язки апостольського візитатора та нунція у Польщі й Литві. Пій IX очолював католицьку церкву до 1939 р., фактично увесь міжвоєнний період. Папа був добре ознайомлений з політичною та церковно-релігійною ситуацією у Східній Галичині.

Незважаючи на той факт, що через минулу нунціатуру А. Ратті у Польщі, поляки називали Пія XI “польським папою”, його ставлення до УГКЦ та її зверхників мало об'єктивний та виважений характер. Зокрема ставлення Пія XI до митрополита з'ясувалося після того як А. Шептицький, повернувшись з-за океану, приїхав до Італії й після звіту папі про діяльність на американському континенті попрямував до Львова. Офіційна Варшава не дозволяла зверхникові Української церкви в'їхати в Польщу. Після того, як 23 серпня 1923 р. польська влада заарештувала хворого владика Андрея у спальному вагоні, в якому він повертався з Відня, незважаючи на дипломатичний паспорт Ватикану, Папа Пій XI виступив з протестом. Польща була змушена відступити. Папа потрактував заборону в'їзду митрополита на українські землі як приниження ваги та авторитету католицької церкви. У цій справі А. Шептицького підтримував також і папський нунцій у Варшаві Лауренціо Лаурі [19, с. 34]. Врешті під тиском світової громадськості після зустрічі з керівником польської держави А. Шептицькому було дозволено повернутися до Львова [19, с. 36]. 27 грудня 1923 р. митрополита відвідав варшавський нунцій А. Лаурі. У Львові він мав зустріч з митрополитом та місцевим духовництвом УГКЦ. Наступним місцем перебування апостольського нунція був Перемишль, де він замешкав у палатах єпископа Й. Коциловського.

Зв'язок з апостольським престолом мав дуже цікавий унійний аспект. Під час подорожей до Німеччини, Франції, Голландії та Англії митрополит А. Шептицький виголошував унійні проповіді для місцевої інтелігенції. У Голландії митрополит заснував Голландський унійний апостолят. Тоді митрополит дійшов переконання, що унійна акція серйозно б поживилася за підтримки новозаснованої східної гілки оо. Бенедиктинів. А. Шептицький ознайомив зі своїм планом о. Л. Бодуена, ініціатора літургійного руху в Бельгії, а також кардинала Мерсіє. Кардинал так перейнявся тим планом, що розкрив його перед папою Пієм XI. Відтак папа видав у 1924 р. окремий заклик до оо. Бенедиктинів, щоб вони зголосилися до унійної праці. У результаті в абатстві Амей постав унійний монастир, у якому бенедиктинці почали студіювати візантійський обряд [26, с. 234].

Правовий та міжнародний статус УГКЦ та параметри її підпорядкування апостольському престолу другої половини 20-х-30-х рр. ХХ ст. були зафіксовані Конкордатом, який уклала з останнім Польська держава і мав характер міждержавної угоди.

Конкордат між Апостольською столицею та Польською Республікою був підписаний 10 лютого 1925 р. і набрав чинності 3 серпня 1925 р. [39, с. IV]. Польський дослідник Кшиштоф Красовський відзначив, що Конкордат був одним з накорисніших для Церкви, гарантував польській Римо-католицькій церкві становище рівноправного партнера [38, с. 77].

Конкордат мав вельми корисний характер й для становища УГКЦ у Речі Посполитій. Особливо важливим був той факт, що апостольський престол застеріг собі виключне право вибору правлячих єпископів та їхніх помічників без жодного втручання з боку держави. У той самий час українські землі Волині та Холмщини були забрані з церковної юрисдикції УГКЦ і на вимогу поляків передані римо-католикам. Враховуючи політичні реалії, Ватикан змушений був рахуватися з позицією польської влади, що не завжди було на користь українців.

20 червня 1938 р. між Польщею і Ватиканом був укладений додатковий договір до Конкордату 1925 р. Відповідно до нової угоди, Ватикан відмовився за 2,5 млн злотих від своїх прав на церковні землі, церкви та каплиці, захоплені свого часу Росією, які перед скасуванням унії були власністю УГКЦ. Під час обговорення угоди на засіданні сейму протест проти укладення

такої угоди висловили лише українські послы греко-католики та православні, але, врешті-решт договір було ратифіковано.

Постійний контакт з Апостольським престолом забезпечували теологічні студії української молоді в італійській столиці й розбудова тамтешніх духовних закладів УГКЦ. Втрати, що їх зазнала українська церква під час Першої світової війни й Української національно-визвольної революції 1917–1921 рр., негативно відбилися на кількості парафіяльних священиків. Такий стан викликав серйозну стурбованість митрополії й Апостольської столиці. 24 лютого 1921 р. Папа написав до А. Шептицького листа, в якому повідомив про відновлення діяльності римської колегії для підготовки греко-католицьких священиків. Це була відповідь на прохання митрополита про відновлення Папської колегії. У листі, зокрема, говорилося: “Хай же приходять ті наші улюблені діти «руської колегії» вже тепер, коли і для них вибила година, назначена Провидінням для їхнього спасенного повороту; а ми дуже радо привітаємо знову представників того дорогого народу, що, може, більш від будь-якого іншого зазнав жахіть цієї боротьби. Направду болить серце, коли думаємо про русинів, про ті гарні сплюндровані міста, про тихі села, пущені з димом, про ті врожайні ниви, потоптані пересуванням незліченних військ” [6, с. 144]. Папа Бенедикт виділив спеціальні кошти на утримання такої самої кількості українських студентів-богословів, яка була напередодні травня 1915 р. Тоді галицькі та закарпатські студенти, як й інші піддані Австро-Угорщини, були змушені залишити Рим з причини вступу у війну Італії на боці Антант [6, с. 144]. У 1921 році Папська колегія знову відкрилася для всіх українських епархій. У міжвоєнний період до Риму на духовні студії виїхало чимало українських юнаків з галицьких та інших греко-католицьких епархій. У 1928 р. в Українській папській колегії у Римі навчалося 19 вихованців: п'ятеро з Львівської архієпархії, четверо з Перемишльської, двоє зі Станіславівської, двоє з Мукачівської, один з Крижевацької, четверо з Філадельфійської епархії Костянтина Богачевського та двоє з епархії єпископа Такача. Окрім того, в колегії мешкало шестеро богословів-василіян. Духовником українських студентів на той час був василіянин о. Петро Канюк [17, с. 3].

У 1930-х рр. кількість українських студентів-богословів на Апеннінському півострові значно зростає. Тільки з Перемишльської епархії прибули 32 юнаки, 17 з них невдовзі стали священиками [21, с. 17]. Серед них перемишляни Мирослав Марусин та Андрій Сапеляк, які згодом стали єпископами УГКЦ. Українській молоді було нелегко адаптуватися в нових умовах. Петро Грицак припускає, що папа був добре поінформований про умови навчання в українській семінарії Риму [13, с. 571]. Так звана Велика семінарія у Римі (після Другої світової війни дістала назву Українська папська колегія св. Йосафата) до 1932 р. була розміщена у приміщеннях при церкві святих Сергія і Вакха, з 1904 р. була під наглядом чину оо. Василіан. У 1915–1920 рр. українська семінарія була закрита. Через те, що приміщення було замале, папа Пій XI призначив частину ватиканської земельної власності на горі Джанікольо, по сусідству з румунською колегією, під будову колегії для українців. На цю околицю у 1928 р. було перенесено Папський Університет Пропаганда Фіде, з яким українська церква була найтісніше пов'язана. 13 листопада 1932 р. відбулася урочиста інавгурація семінарії у новому приміщенні, куди перейшли 39 семінаристів й було перенесено бібліотеку. З 1939 р. утримання семінарії та її вихованців почала здійснювати Конгрегація для Східних Церков [21, с. 9]. Така увага до апостольського престолу духовної освіти українців, на нашу думку, свідчила про зростаючу вагу ГКЦ для Ватикану. Порівняно значна кількість українських студентів дала свої позитивні результати. Так, монах-василіянин з Лемківщини Мелетій Войнар, який навчався у Римі і в 1938 р. у Папському Григоріанському університеті, захистив докторат з церковного права [35, с. 33].

Направлення українських юнаків на навчання у Рим й організація духовної освіти вимагала від адміністраторів УГКЦ постійних контактів з Апостольською столицею. У 1927 р. А. Шептицький придбав у російської княжни Анни Гагарін її родинну власність – віллу на стрімкому березі Албанського озера, яка відтоді стала літньою резиденцією українських студентів-богословів у Римі. Сюди неодноразово приїжджав на літній відпочинок й сам митрополит. Садиба, яку українці в Італії дотепер називають “Вілла Андрея”, розташована на околиці з чудовим краєвидом, близько одного кілометра від літньої резиденції Ватикану – Папської Палати [21, с. 51].

Українські владика всіляко підкреслювали увагу Папи Пія XI до українського народу й відзначали його головні досягнення та духовні чесноти. Зокрема Перемишльський єпископ-помічник Григорій Лакота у своєму тексті, написаному з нагоди річниці коронації папи, підкреслив: “Святіший Отець, як добрий батько, опікується невтомно кожним народом і за наш український народ пам'ятає...” [3, с. 380]. Йосафат Коциловський у заслугу Пію XI ставив “...збудування Духовної Семінарії для формування й виховання кандидатів духовного стану для нашої Церкви; оборона наших нез'єдинених братів, переслідуваних в большевії” [4, с. 405]. У 1929 р., на який припадав 50-річний ювілей священницького служіння Папи Пія XI, у всіх церквах Галичини відбулися урочисті богослужіння [30, с. 24].

УГКЦ відгукувалася на виступи Папи з приводу політичної ситуації на європейському континенті. Свідченням цього була підтримка папи Пія XI у 30-х рр., який активно форсував діяльність новітнього неполітичного руху Католицька акція. Цей рух був дуже помітний у тогочасному католицькому світі і ґрунтувався на тезі, що відродження прилюдного і родин-

ного життя мають здійснювати самі світські католики під проводом єпископів та духівництва, а не тоталітарна влада. У Галичині Католицьку акцію започаткував декрет, оголошений у часописі “Мета” 3 січня 1931 р. Організатором та ідейним осередком стали т. зв. Інститути Католицької акції. Водночас у Львові було створено Архієпархіяльний інститут Католицької Акції для всіх трьох єпархій. Очолив д-р Маркіян Дзерович. Органом новоствореної організації став неперіодичний часопис під назвою “Католицька Акція”.

Взаємин УГКЦ з апостольським престолом не оминуло питання запровадження целібату в УГКЦ, яке гостро дискутувалося в українському церковному середовищі. Навесні 1926 р. серед галицьких українців поширювалися чутки, що нібито Папа у якійсь приватній формі підтвердив целібатові розпорядження Г. Хомишина та Й. Коциловського. Часопис “Нива” прокоментував ці чутки так: “Всі меморіяли і петиції, що пішли в тій справі до Риму, остали без відповіді до нинішнього дня. Правда, в своєму часі (по листі нашого митрополита до папи) були чутки у Римі, що папа має замір видати рішення, успокоюючи для нашої суспільності. Тільки ще не рішився на форму: чи зробити се явно, чи приватно до єпископів” [36, с. 113].

Апостольська столиця продовжувала виражену політику підтримки станіславівського єпископа. Апостольський нунцій у Варшаві Філіп Кортежі відзначив рацію Г. Хомишина щодо його заборони останнього брата участь священникам у світських товариствах й підкреслив, що “клир, стоячи понад усякі партії, має в своїй ревності ужити всіх сил, щоби узгодити методи святої служби потребами і вимогами нинішньої суспільності, при захованню святої науки Євангелія і глибоко закріпити в умі і в душі суспільні принципи Церкви” [2, с. 79]. Виступаючи проти запровадження целібату в Перемиській єпархії, місцеві українські патріотичні кола надіслали до Ватикану спеціальну петицію, у якій було сказано, “щоби Ватикан забрав собі свого владика, а іменував їм іншого” [34, с. 39].

Ускладнило відносини з Римом відокремлення на вимогу польської влади з Галицької греко-католицької митрополії та Перемиської єпархії Лемківщини і передачу її під пряму юрисдикцію Ватикану. В 1933 р. на українські землі Другої Речі Посполитої прибув папський делегат о. Іван Гудечек, де відвідав усіх трьох владик-ординаріїв Галицької митрополії. За твердженням Степана Шаха, поїздка о. І. Гудечека була пов'язана з домаганням варшавського уряду відокремити Лемківщину від Перемишльської греко-католицької дієцезії [34, с. 36].

1934 р. на основі декрету Апостольської столиці засновано Апостольську адміністратору Лемківщини. Під її юрисдикцію було відокремлено 9 деканатів з 127 тисячами вірних греко-католиків Перемиської єпархії й призначено для неї окремого т. зв. апостольського адміністратора. Ним став о. д-р Володимир Масцюх [15, с. 55].

Історик УГКЦ Б. Білий вважає, що ця акція мала політичний характер, ішлося про позбавлення позицій митрополита Андрея та єпископа Коциловського [5, с. 89-90]. На нашу думку, таке рішення означало невпевненість апостольського престолу щодо здатності митрополії, єпископату подолати впливи москвофільства у цьому регіоні. Важливість даного питання у контексті взаємин Ватикану і УГКЦ свідчить лист апостольського нунція у Варшаві до митрополита Андрея, який вказував на складність питання щодо Лемківщини [20, с. 1].

Напруження стосунків митрополита з апостольським престолом підтверджує лист, надісланий А. Шептицькому 11 квітня 1933 р. Священною Конгрегацією Східних Церков у Римі. У цьому посланні зверхникові Української церкви запропонували уникати в офіційних документах вживання висловів: “його український народ”, “більша частина цього ж народу”, “велика Україна” [32, с. 13].

Взаємини УГКЦ з апостольським престолом здійснювалися не лише шляхом контактів її ієрархів та священників, але й безпосередньо вірними. Зокрема ці стосунки мали молитовний характер. Існувала практика направлення до Папи Римського замовлень Служб Божих [30, с. 24].

Кульмінацією взаємин УГКЦ і апостольського престолу міжвоєнного періоду стало святкування 950-річного ювілею Хрещення України-Руси. Довідавшись про намір української церкви відсвяткувати цю визначну дату в Римі, Папа Пії XI 12 травня 1939 р. написав до префекта Східної Конгрегації спеціальне послання, в якому висловив своє задоволення, що “Папські Колегії, а саме українські св. Йосафата і російська св. Тереси від Дитяти Ісуса, вирішили торжественно відсвяткувати тут у Римі, 950 літню річницю хрещення св. Володимира” [6, с. 216]. Ватиканським святкуванням передувала триднівка молюнь. Головна урочистість відбулася в соборі св. Петра, в неділю 21 травня 1939 р. Архієрейською літургією, з присутністю кардиналів та жителів Риму [6, с. 216].

Взаємини УГКЦ з апостольським престолом мали надзвичайно динамічний і всебічний характер. Постійні контакти УГКЦ з Апостольською столицею відбувалися у процесі направлення українських юнаків на теологічні студії до Риму й організація тут греко-католицьких осередків духовної освіти. У відносинах відобразилися складні взаємини між галицькими владиками А. Шептицьким, Г. Хомишином та Й. Коциловським. УГКЦ відкликала на духовні ініціативи Апостольського престолу, зокрема Католицьку акцію. Контакти з апостольським престолом мали й молитовний вимір. Ватикан сповідував екуменічні цінності, про що свідчила увага з нагоди відзначення ювілею Хрещення України-Руси.

Література

1. Апостольський нунцій у Львові // Нива. — Львів, 1938. — Ч. 12. — С. 460–463.
2. Атаки "Нової зорі" на "Ниву" // Нива. — Львів, 1938. — Ч. 2. — С. 79.
3. Блаженний Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник. Зібрані послання та проповіді. — Перемишль, 2005. — 390 с.
4. Блаженний Йосафат Коциловський — Перемиський єпископ. Зібрані послання та інші праці. — Перемишль, 2004. — 443 с.
5. Білий Б. Нарис історії Перемиського єпископства східного обряду / Б. Білий // Перемиські архієпархіальні відомості. Річник IV. Ч. 4. — Перемишль, 2006. — С. 89-90.
6. Великий А. Г., ЧСВВ. З літопису Християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану / А. Г. Великий. — Т. IX: XX ст. — Рим: Видавництво оо. Василіан, 1977. — 275 с.
7. Воля. — Відень, 1919. — Т. 1. — Ч. 1.
8. Всячина // Нива. — Львів, 1926. — Ч. 1. — С. 37-38.
9. Гентош Л. Апостольська столиця і питання державно-правового статусу Східної Галичини в 1918–1923 рр.: автореф. канд. дис. — Львів, 1997. — 23 с.
10. Гентош Л. Католицька Церква та становлення української державності (1917–1923 рр.) / Л. Гентош // Другий міжнародний конгрес українців. Львів, 22–28 серпня 1993 р. Доповіді і повідомлення. Історія. Ч. II. — Львів, 1994. — С. 19–22.
11. Гентош Л. Дипломатичні контакти Української Народної Республіки з Апостольською столицею в 1919–1921 роках у контексті східної політики Римської курії / Л. Гентош // Україна модерна. — Львів, 2000. — Ч. 4-5. — С. 163–186.
12. Григорій, єпископ. До Всечесного Духовенства Станиславівської Епархії. — Станиславів: Накладом Еп. Орд., 1925. — 18 с.
13. Грицак П. Спогади. Листування. Публіцистика / П. Грицак. — Перемишль, 2006. — 768 с.
14. Документи до історії нашої церкви // Нива. — Львів, 1926. — Ч. 11-12. — С. 430-431.
15. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / О. Єгрешій. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. — 168 с.
16. Жан Й., о. ЧСВВ. [Спогади] // Лебедович І., о. Полеві духовники УГА. — Вінніпег, 1963. — С. 130–136.
17. З Української Папської Колегії в Римі // Нова Зоря. — Львів, 1928. — 15 березня. — Ч. 19. — С. 3.
18. Католицька акція і світське апостольство. — Львів, 1931. — "Правда". — Серія 1. — Ч. 18. — 50 с.
19. Красівський О. За Українську державу і Церкву: Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького 1918–1923 рр. / О. Красівський / — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. — 84 с.
20. Лист Апостольського Нунція в Варшаві до Пресов. Митрополита Андрея // Нива. — Львів, 1934. — Ч. 3. — С. 1.
21. Маркусь Д. Українськими слідами по Римі й Італії / Д. Маркусь. — Нью-Йорк, 1988. — 79 с.
22. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали (1899-1944). — Т. 1: Церква і Церковна єдність. — Львів: Свічадо, 1995. — 524 с.
23. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Т. II: Церква і суспільне питання. Кн. 1: Пастирське вчення і служіння. — Львів: Місіонер, 1999. — 1–570 с.
24. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. Т. II: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. — Львів: Місіонер, 1999. — 571–1096 с.
25. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки. — 480 с.
26. Назарко І., ЧСВВ. Київські і Галицькі митрополити: Біографічні нариси (1590–1960) / І. Назарко. — Торонто, 1962. — 271 с.
27. Новинки: Папський нунцій Пресов. Лаврентій Ляврій // Діло. — Львів, 1923. — 29 грудня. — Ч. 211. — С. 4.
28. Новий договір між Ап. Престолом і Польщею // Нива. — Львів, 1938. — Ч. 7-8. — С. 303-304.
29. Пекар А. В., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. — Рим — Львів: Місіонер, 1997. — Т. II: Внутрішня структура // Записки ЧСВВ. — Т. 50. — 492 с.
30. Служби Божі за Святішого Вітця // Місіонар Пресвятого Ісусового Серця. — Жовква, 1938. — Січень. — Ч. 1. — С. 24.
31. Україна і Ватикан: Серія збірників наукових праць. — Вип. 1: Українсько-ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. — Івано-Франківськ–Київ, 2008.
32. Цвенгрош Г. Апостольський Престол і Митрополит Андрей Шептицький (Невідомі взаємини між Апостольським престолом і Митрополитом А. Шептицьким у 1918-1919 рр. у контексті східногалицької політики Франції) / Г. Цвенгрош. — Львів, 1991. — 38 с.
33. Цвенгрош Г. Офіційне взаємовизнання і взаєморозуміння УНР і Апостольського престолу (Передумови, іноземні документи, їх український переклад) / Г. Цвенгрош // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка "Сотий рік". — Львів, 1993. — С. 338–362.
34. Шах С. Житейський шлях бл. п. еп. Йосафата Коциловського / С. Шах // Пам'яті Перемиського владика Кир Йосафата Коциловського. Спомин. — Мюнхен: Християнський Голос, 1956. — С. 38–40.
35. Шах С. Між Сяном і Дунайцем. Спомин / С. Шах. — Ч. 1. — Мюнхен, 1960. — 439 с.
36. Що даліше? // Нива. — Львів, 1926. — Ч. 4. — С. 113.
37. Hentosz L. Kanadyjski duchowny o. Jozafat Jean (Zan) — ukraiński dyplomata // Biuletyn ukrainoznawczy / L. Hentosz. — Przemyśl, 2000. — № 6. — S. 52–59.
38. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne / K. Krasowski. — Warszawa-Poznań: PWN, 1988. — 355 s.
39. Łukomski S. Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską / S. Łukomski. — Żomża, 1934. — 428 s.
40. Paul J. Best (New Haven). Apostolska Administracja Lemkowszczyzny (1934–1944) / J. Paul // Polska–Ukraina 1000 lat sasiedztwa. T. 4: Katolickie unie Koscielne w Europie Srodkowej i Wschodniej — idea a rzeczywistosc / Pod red. S. Stepnia. — Przemyśl: Poludniowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, 1998. — S. 247–250.

The article comments on the relationship between the leaders of Ukrainian Greek-Catholic Church and Papal and Apostolic See. It demonstrates how the Vatican supported the Ukrainians of Galicia within the interwar period.

Key words: Apostolic Capital, Apostolic nuncio, the Vatican, bishop, Congregation, Concordat, metropolitan, pope, priest, Ukrainian Greek-Catholic Church.